

תמורה כה

בהוייתן ובמעיו אמן

א] מבוי' דלמ"ד במעיו אמן, טומטום ואנדרוגינוס מתקדשים, דכל פורתא ופורתא דמתברי מתקדש כמש"כ רש"י (ד"ה ת"ל), אבל צ"ע דלכא' טומטום ואנדרוגינוס הם קודם ליצירה, ולכח"פ בכלאים ודאי הוי קודם יצירת הולד, אבל רש"י לעיל (יז. ד"ה אלא) מבוי' דקדושין אגב אמן והיא נתקדשה קודם הלידה.

ולמ"ד בהוייתן, מבוי' דלא חלה קדושה על טומטום, ויל"ע מהא דאיתא בבכורות יד : דולדות בע"מ קדושין, והגמ' לא חילקה בין מ"ד במעיו אמן למ"ד בהוייתן.

ב] מבוי' במתני' שאפשר להקדיש הולד לקדושה אחרת למ"ד בהוייתן, ובשערי יושר (ש"ג פכ"ג) ובאחיזר (ח"ב סי' כה סק"ט) הק' דאמאי חשיב בעלים להקדישו, שהרי האם שייכת להקדש, ואפי' אם הקדש אכתי לא זכה בולד, אזי ליהוי הפקר, ואמאי הבעלים יכולים להקדישו. והוכיחו מזה דהבעלים אכתי בעל הקרבן, וז"ל השע"י, י"ל דהוא קנוי לגבוה רק לפרט זה לקדושה שנתחד הדבר, ומשו"ה אם יש בדבר איזה השתמשות שאינו נוגע לגרע את השתמשות הגבוה נשאר ענין זה לבעלים, כמו בכל הקנינים שאם הקנה לאחד על פרט אחד שהדבר נשאר עדיין של הבעלים לנשאר ענינים, ומשו"ה כיון דהעובר אינו מתקדש במעיו אמו עדיין הוא בעלים עליה דהפרה היתה של הבעלים על פרט זה של ולדות עד שיצאו לאויר העולם, עכ"ל.

הקדיש הבכור ביציאת רובו

מבוי' שאם הקדישו ביציאת מיעוטו שנתקדש להיות עולה ולא בכור. והק' התוס' בחולין (סט:) ובבכורות (לה.) למ"ד למפרע הוא קדוש, הלא כיון שנולד אח"כ נתקדש מתחילת לידתו, וזה יפקיע קדושת עולה מלחול, ותרצו או דסוגין אזיל כמ"ד מכאן ולהבא הוא קדוש, או שיש לחלק בין מכירה לנכרי ובין אם הקדישו כעולה.

וקשה ע"ד הרמב"ם דפסק למפרע הוא קדוש, ואפי"ה הביא ספיקת הגמ' בהקדיש בזמן יציאת רובו, ומשמע שביציאת רובו אין מה להסתפק, וכבר הק' כן הריט"א והמנ"ח (מצ' שנו). והגרי"ז (הל' בכורות) כתב שגם אם קדוש למפרע אין הכוונה שבאמת מתקדש, אלא שכבר נשלם תורת פטר רחם, ולהכי לא מהני מכירה שהוא דבר הפוטר בבכורה להפקיע, כיון דאכתי תורת פטר רחם עליו, אבל קדושת עליו ודאי חל עליו, וממילא לא חל ע"ז קדושת בכורה.

והמהרש"א (חולין סט:) נקט דכל הא דלא מהני מכירה לנכרי הוא דוקא אם מוכר אותו מקצת שיצא, אבל אם מוכר כולו מהני לכו"ע, דדוקא מה שיצא כבר נתקדש. והצ"ח ורע"א שם כתבו דא"כ הכא במקדיש כולו כעולה, פשיטא שנתקדש לכו"ע, וסוגין והרמב"ם את"ש כפשוטו [אפי' בלי התירוץ של הגרי"ז], ובאמת צ"ע על התוס' אמאי נתקשו בזה.

דברי הרב

א] הגרי"ז (הל' תמורה, בד"ה תמורה דף כ"ו) כתב דמשמע ברש"י שהטעם בזה דכיון דדברי הרב קודמים ואלימי למיחל. אבל הרמב"ם (פ"ד מתני' הי"ד) כתב שאינו הפקר מאחר שנשר רובו אין לו בו רשות, דאמאי הכריע הרמב"ם שאינו בעלים להקדישו, ולא משום דחלות לקט אלימא למיחל יותר מהפקר.

וביאר הגרי"ז דכיון דקדושת עולה חלה רק בזמן יציאת רובו, הרי כבר נשלם בו תורת בכור, וכיון דעכ"פ הוי בכור, אין בכח ההקדש לעולה להפקיע שלא יתקדש כבכור אלא כעולה, שהרי דברי הרב הוא דבכור צריך להתקדש כבכור, וה"ה לגבי לקט כיון שהפקיר רק ביציאת רובו, ובאותו זמן הרי בע"כ יש לו שם לקט, אין לו כח להפקיע שלא יזכו בו העניים, עכ"ד [ועיי' שכתב שלא שייך כן במעשר בהמה].

ב] התרומת הדשן (סי' ער) דן במכירת העובר לעכו"ם שלא יתחייב בבכורה, והרי העובר הוא דבר שלא בא לעולם ואיך אפשר למוכרו, וצידד לומר שמוכרו לכשילד, ובזה לא הוי דבר שלא בא לעולם.

והקצה"ח (סי' רט סק"י) ורע"א (יו"ד סי' שכ ס"ו) הק' עליו מן המבוי בסוגין דאמרינן דברי הרב ודברי התלמיד, וכיון דרחמנא אמר דליהוי בכור לא חלה המכירה לנכרי. והקצה"ח תירץ דכוונת התה"ד דהמכירה חלה ביציאת מיעוטו ומוכר לנכרי חלק במה שיצא במיעוטו, עיי"ש, אבל בלשון התה"ד דמהני 'לכשתלד' ודאי משמע שזהו ביציאת רובו, שבה חשיב לידה.

במח' אם עובר ירך אמו

א] למ"ד עובר ירך אמו, זה שאי אפשר להקדיש הולד לעולה אם כבר הקידש האם, ביארו התוס' (כה: ד"ה דתנא) דקדושת האם מוקי לה בהכי שאי אפשר להתפיס הולד לקדושה אחרת, ויל"ע בטעם בזה.

ב] הק' השפ"א (בד"ה מתיב) דדלמא דוקא בחטאת סובר ריו"ח ששייר את הולד כדי שלא ילך למיתה, משא"כ בשלמים אף שיכול לשייר את הולד, מהיכ"ת שכך עשה. והוכיח מזה דאליבא דריו"ח דעובר לאו ירך אמו לא חל קדושה אגב אמו כלל מדין ולדות קדשים, דכיון שהולד כבר קיים בשעת הקדש והוא גוף בפני"ע, אינו מתקדש מכח האם, ולהכי כיון דתני שהולד מתקדש מכח האם הרי"ז קשה על ריו"ח, ולא משום דלפי ריו"ח כבר הקדיש את הולד, אלא משום שלא שייך קדושת ולד אגב האם בהקדיש מעוברת.

ג] בגמ' מבוי דלמ"ד עובר ירך אמו, אפשר לשחרר את הולד דרך האם [למ"ד משחרר חצי עבד משוחרר]. והק' התוס' בגיטין (כג: ד"ה ונעשה) דאמאי יש לה יד לקבל בשביל העובר, והלא היד שלה נשאר קנוי לאדונה, שהמשחרר עבדו חוץ מידו אינו משוחרר כיון שמקבל הגט בידו המשועבדת.

והרמב"ן שם תירץ, דגיטה ואותו אבר באין כאחד, והגר"ח (הל' עבדים, ד"ה והנה בתוס') ביאר יותר, וז"ל, דעיקר דין קנין יד אינו במה שהיד קנויה לו בגופה, ואך במה שעפ"י דין חשיבא ידו, וא"כ לא איכפת לן כלל במה שהיד היא קנויה להאדון, דמ"מ כיון דעובר ירך אמו הוא, ואית בה דין יד גם לגבי העובר, על כן שפיר משתחרר בקבלת השפחה, ושפיר שייך בזה דינא דגיטו וידו באין כאחד לענין שיחרורו של העובר, עכ"ל [והיינו דלא בעינן 'בעלות' על היד כדי להתגרש, אלא בעינן שיהא לו 'תורת יד' לפעול על עצמו].

ד] בגמ' מבוי שיש 'תיובתא' על ריו"ח, והתוס' בב"ק (מז. ד"ה מאי) ובסנהדרין (פ: ד"ה עובר) כתבו דאף דריו"ח היה יכול לתרץ עצמו שיש ברייתא סובר כמותו, אבל כיון דלהלכה קי"ל עובר ירך אמו, לכן הגמ' מצא תיובתא על ריו"ח בקל [ועי' בהגר"א או"ח תרה דקי"ל עובר ירך אמו כמבוי בסוגין].

והר"ן בחולין (לדף נח., יט. בדפי הרי"ף) הביא דעת ר"ת דקי"ל עובר לאו ירך אמו, דאף דבסוגין אמור תיובתא על ריו"ח, אבל כיון דאח"כ אמרו לימא כתנאי, ריו"ח שפיר מצי סבר דאנא דאמר כתנאי. ועי' רע"א שהק' אמאי נתקשה הר"ן בהא דדחו את ה'לימא כתנאי', והלא לפי הדיחוי, כו"ע מודו דעובר לאו ירך אמו, וכריו"ח.

ה] הגר"ח (ד"ה והנה) הק' דאיך מהני שחרור האם כלל אליבא דר' יוסי, הלא הוי משחרר חצי עבד, ומזה הוכיח דדוקא העובר חשיב כמשחרר חצי עבד, אבל שחרור האם ל"ה כשחרור חצי. אמנם אף דדבריו מסתברין מאד, אבל לכאוי יש לפקפק על הוכחתו, דהרי כבר הובא דעת ר' מאיר דמשחרר חצי עבד יצא לחירות, ואולי דאכתי קיימינן בשיטתו.

ו] רע"א והגר"ח הק' דלפי הס"ד דטעמא דר' יוסי דעובר ירך אמו, אמאי צריך גם לקרא דאשה וילדיה, ותירץ דלא סגי בעובר ירך אמו דכיון דדין עבדות של הולד הוא עבדות בפני"ע, א"כ אם שיירו צריך להיות משוייר, אבל גם לא סגי בקרא לחוד, שהרי למ"ד עובר לאו ירך אמו הרי מעשה גירות של האם לא שייך לולד כמבוי ביבמות עח: לגבי גירות דכל אחד צריך מעשה בפני"ע, ולהכי הוא דוקא למ"ד עובר ירך אמו דחשיב חד מעשה גירות לשניהם, עכ"ל.

אדם מתכפר בשבח הקדש

א] פרש"י (ד"ה דלמא) דכי אזיל ולד חטאת למיתה היכא דלא רצה להתכפר בו. והשפ"א (ד"ה דלמא) והחזו"א (סי' לד סק"ב) כתבו דנפ"מ [מטעמא דשיירו משוייר] דהו"ל כמפריש לאחריות ואפי' אם הקריב האם הולד אינו הולך למיתה, אבל במפריש ריקנית ונתעברה, לא שייך טעם דשיירו משוייר, ואכתי שייך הטעם דאדם מתכפר בשבח הקדש.

והשפ"א והעול"ש דייקו מהא דאמר ריו"ח במפריש מעוברת, דמשמע שלא שייך הטעם במפריש ריקנית, וביאר השפ"א דלא הוי רק 'שבח' הקדש, אלא כל הגידול והיצירה הוא ברשות הקדש.

[ב] מבוי' בסוגין דהא דולד חטאת אזיל למיתה הוא משום שלא שייך שיתכפר בשביל עיקר החטא, אבל אילו אדם מתכפר בשבח הקדש אינה הולכת למיתה, וכ"כ המפרש במעילה (י:). דטעמא דאזיל למיתה הוא משום שאינו מתכפר בשבח הקדש. ומבוי' מזה שיסוד דין מיתה בחטאות המתות הוא משום שאינם ראויים לעיקר כפרתם, אלא שבשאר קרבנות נתחדש בהם דין רעייה או נדבה כשהם פסולים, ובחטאת נאמר בהם דין מיתה.

אמנם התוס' (ד"ה ואת) חילקו בין שבח הקדש בחטאת ושבח הקדש בתודה, ולא ביארו החילוק, וי"ל דכוונתם שהשבח של הולד חסר בו הפרשה בעד חטא, וכ"כ במשנת ר' אהרן (תמורה סי' ג').

אבל התוס' במנחות (פ. ד"ה מאי) ביארו החילוק דכיון שיש דין למיתה אזלא משא"כ בתודה, והיינו דאף דשייך להתכפר בשבח הקדש, אבל אכתי אזיל למיתה מכח ההלכתא, ומבוי' מזה דאף דס"ד דסוגין שאפשר להתכפר בולד חטאת אם אדם מתכפר בשבח הקדש, אבל אליבא דאמת כיון דנאמרה ההלכה דלמיתה אזלא, זה גופא מפקיע הכפרה של שבח הקדש, ודלא כהמפרש במעילה.

תוך כדי דיבור בהקדש ותמורה

לפ"ר בסוגיא משמע דלא מהני חזרה תכ"ד. אבל התוס' (ד"ה לא) פירשו דכוונת הגמ' דלא מהני בתכ"ד גדול, אבל בתכ"ד קטן מהני, ומקורם מב"ק (עג:). דאיתא להדיא דמהני חזרה בתכ"ד קטן, ולא בתכ"ד גדול, ועי' בתוס' ב"ק שם איך שפירש לישנא דמתני'.

אבל רש"י בסוגין הביא שתי השיטות מהו שיעור תכ"ד, ומבואר דאפילו תכ"ד קטן לא מהני בהקדש, וכן דייק הקצה"ח (סי' רנה סק"ב) מדבריו.

וגם הרמב"ם (פט"ו מעה"ק ה"א) פסק שאין חזרה בהקדש ואפי' תוך כדי דיבור, וכ"כ התוס' במנחות (פא:). דלא מהני חזרה תכ"ד, והמל"מ (שם) והש"ך (חוי"מ רנה סק"ה) הק' על הרמב"ם ותוס' במנחות מסוגיא דב"ק הנ"ל [ולנ"ל קשה גם ע"ד רש"י].

והקצה"ח תירץ שהרמב"ם למד דסוגיא דפ"ב דנוזר (ט). חולקת על סוגיא דב"ק, ופסק כסוגיא דנוזר, דמבוי' התם דתכ"ד לא מהני אלא היכא דמהני טעות, ולפי ב"ש דהקדש טעות הוי הקדש, ה"ה דלא מהני חזרה תכ"ד, והיינו דענינו של תכ"ד הוא לאשווי' הדיבור הראשון כדיבור של טעות, כמש"כ הרמב"ם להדיא (פ"ב שבועות ה"ז). והרי בב"ק מיירי בתמורת עולה ושלמים, ותמורה מהני אפי' בטעות, וא"כ לא מהני חזרה תכ"ד, ובע"כ דלא קי"ל כסוגיא דב"ק.

ולגבי הקדש, כתב הקצה"ח דכיון דמח' ר"מ ור' יוסי לגבי תמורה מיירי בתכ"ד קטן, ה"ה מחלקותם במתני' דידן דמיירי בתחילת הקדש גם מיירי בתכ"ד קטן, דיגיד עליו רעו, ובע"כ שהחמירו משום חומר דהקדש, ובתוס' במנחות ביארו טעמא דהקדש משום דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט דמי, עיי"ש מש"כ בביאור הדברים.

והנתה"מ (סק"ג) הק' דאפילו אם יש מח' הסוגיות, אבל מאי טעמא דסוגיא דמרוכה, הלא לא שייך חזרה תכ"ד בתמורה כיון שאין טעות בתמורה. והנתה"מ תירץ דאע"ג שאין יכול לחזור לגמרי מן התמורה, אבל יכול לחזור מתמורה אחד לחבירו, ועי' לעיל (יז. אות ?) משנ"ת בשיטתו.

השע"י (ש"ה פכ"ד) האריך לבאר דין תכ"ד, ותורף דבריו דתכ"ד נחשב כבת אחת [כדמוכח מקורע על מתו], אבל אכתי צ"ב אמאי יש כח בדיבורו השני לבטל דיבורו הראשון, אלא הוא מדין אתי דיבור ומבטל דיבור, ולא נגמר דיבורו הראשון עד גמר תכ"ד [וגם ריש לקיש (קידושין נט.) מודה לזה, כיון שהוא תכ"ד, ואילו התם הוי בתוך ל'].

אמנם לגבי הקדש, אי אפשר לחזור תוך ל' כמבוי' בנדרים (כט.). דהקדש לא פקע בכדי אליבא דבר פדא [ועיי"ש בשע"י ביאוריה"ד], ולהכי לא מהני חזרה תכ"ד בהקדש שהרי בהקדש לא שייך אתי דיבור ומבטל דיבור וכנ"ל.

אמנם כ"ז הוא מדין 'חזרה', אבל יש לדון דתכ"ד מהני מחמת סיבה אחרת, דהוי 'טעות' ונדר ופתחו עמו [ועיי"ש בשע"י דמהני מדין התרת נדרים, אלא דל"ב חכם כיון שבטל הנדר מעיקרא]. אבל באופן דמהני בטעות [כמו הקדש לב"ש או תמורה לכו"ע], אי אפשר להועיל מדין התרת נדרים [שמבוסס על טעות], אלא דוקא מצד המהלך של חזרה. וחזרה שפיר תלי לה במח' בנדרים הנ"ל אם מהני חזרה תוך ל' בהקדש.